

NARODNE KNJIŽNICE KAO POSREDNICI IZMEĐU ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA, JAVNIH INSTITUCIJA I GRAĐANA U PODRUČJU LJUDSKIH PRAVA

PUBLIC LIBRARIES AS MEDIATORS BETWEEN CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS, PUBLIC INSTITUTIONS AND CITIZENS IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS

Sunčica Ostoić Knjižnice grada Zagreba
suncica.ostoic@kgz.hr

Marina Putnik Knjižnice grada Zagreba
marina.putnik@kgz.hr

UDK / UDC: [027.022:021.8]:[341.231.14:347.471]

Stručni rad / Professional paper

<https://doi.org/10.30754/vbh.68.1.1338>

Primljeno / Received: 7. 11. 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 1. 3. 2025.

Sažetak

Cilj. Cilj je rada predstaviti ulogu narodnih knjižnica kao posrednika i poveznice između organizacija civilnog društva i javnih institucija koje se bave promidžbom i zaštitom ljudskih prava (primjerice civilnih organizacija za zaštitu demokratskih procesa, rodnu i spolnu ravnopravnost, znanstvenih i pravnih institucija, socijalnih službi, policije i dr.) i građana u Hrvatskoj. Suradnja narodnih knjižnica s navedenim socijalnim akterima nekog društva, prema profesionalnim iskustvima autorica, pozicionira narodnu knjižnicu kao kariku koja nedostaje u njihovu međusobnom povezivanju oko promicanja i zaštite ljudskih prava.

Metodologija. Rad koristi metodu pretraživanja i analize dostupne literature o navedenim temama. Usto navodi primjere dobre prakse u suradnji hrvatskih knjižnica s organizacijama civilnog društva i javnim institucijama. Podaci u radu dobiveni su pretraživanjem dostupnih mrežnih stranica udruga za ljudska prava, Portala hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa – HRČAK, kataloga Library of Congress uz uporabu

odgovarajućih ključnih riječi i složenih predmetnih odrednica (primjerice ljudska prava, knjižnični programi, organizacije civilnog društva, multikulturalizam: civilno društvo, multikulturalizam: knjižnice te knjižnice – društvena uloga, knjižnice – informacijske usluge – multikulturalizam). Također pretražene su i mrežne stranice hrvatskih narodnih knjižnica s ciljem pronalaženja programa za ljudska prava.

Praktična primjena. Primjerima dobre prakse rad ukazuje na središnju ulogu knjižnica, posebno narodnih knjižnica u povezivanju organizacija i institucija društva oko problematike ljudskih prava te naglašava važnost daljih istraživanja u tom području s ciljem osmišljavanja kvalitetnih suradnji i opsegovno većeg uključivanja knjižnica u programe i aktivnosti vezane za ljudskopravašku problematiku.

Društveni značaj. Rad upućuje na potrebu veće uključenosti hrvatskih narodnih knjižnica u suradnju s civilnim i javnim sektorom hrvatskog društva oko tematike vezane za ljudska prava. To je iznimno važno ne samo za promicanje i zaštitu ljudskih prava, već i za aktiviranje zajednice, podizanje svijesti i unaprjeđenje razine obrazovanja, čime se doprinosi stvaranju informiranijeg i društveno odgovornijeg društva.

Originalnost/vrijednost. Tema suradnje knjižnica s civilnim društvom i javnim sektorom u kontekstu ljudskih prava nedovoljno je istražena u teorijskim i znanstvenim radovima hrvatskih knjižničara. Stoga rad pruža teorijski i metodološki okvir koji omogućuje istraživanja vezana za knjižnicu kao posrednika između institucija civilnog društva i javnih ustanova u promicanju i zaštiti ljudskih prava te zaključuje kako je nužno intenzivirati angažman knjižničara u tom ključnom području.

Ključne riječi: civilno društvo; javne ustanove; knjižnice kao posrednici; ljudska prava; narodna knjižnica

Abstract

Goal. The aim of this paper is to present the role of public libraries as intermediaries and connectors between civil society organizations, public institutions engaged in the promotion and protection of human rights (such as civil organizations advocating for democratic processes, gender equality, scientific and legal institutions, social services, the police, etc.), and citizens in Croatia. Based on the professional experiences of the authors, the collaboration of public libraries with these social actors positions the public library as a missing link in their mutual connection for the promotion and protection of human rights.

Methodology. The paper uses a method of searching and analyzing available literature on the mentioned topics. It also highlights best practices of collaboration between Croatian libraries and civil organisations and public institutions. The data in the study were obtained through search of available websites of human rights organizations, the Portal of Croatian Scientific and Professional Journals – HRČAK, and the Library of Congress catalog, using relevant keywords and complex subject headings (e.g., human rights, library programs, civil society organizations, multikulturalism: civil society, multikulturalism: libraries, libraries – social role, libraries – information services – multikulturalism). Furthermore, Croatian public libraries websites were reviewed to identify programs related to human rights.

Practical application. By presenting examples of good practices, this paper highlights the central role of libraries, particularly public libraries, in connecting organisations and institutions concerning human rights issues. . It emphasizes the importance of further research in this area to develop quality collaborations and expand the involvement of libraries in programs and activities related to human rights issues.

Social significance. The paper indicates the need for greater engagement of Croatian public libraries in collaboration with the civil society and public sector of Croatian society concerning human rights issues. This is crucial not only for the promotion and protection of human rights but also for fostering community engagement, raising awareness, and enhancing the level of education, thereby contributing to the creation of a more informed and socially responsible society.

Originality/value. The topic of collaboration between libraries and the civil society and public sector in the context of human rights needs to be further explored in the theoretical and scientific works of Croatian librarians. This paper provides a theoretical and methodological framework for studying libraries as a intermediaries between civil society institutions and public organizations in the promotion and protection of human rights. Authors conclude that librarians must increase their involvement in this important field.

Keywords: civil society; human rights; libraries as intermediaries; public institutions; public library

1. Uvod

Hrvatska se suočava s izazovima u području poštivanja ljudskih prava, što naglašava važnost sustavnog pristupa njihovoj zaštiti kroz edukaciju i preventivne programe. U tom kontekstu narodne knjižnice nadilaze svoju tradicionalnu ulogu prostora za pohranu i posudbu knjiga te postaju ključna društvena središta koja aktivno doprinose izgradnji i očuvanju demokratskih vrijednosti. Osobito značajna postaje njihova uloga u promicanju ljudskih prava suradnjom s javnim institucijama i organizacijama civilnog društva. Javne institucije, poput Ministarstva unutarnjih poslova (MUP), socijalnih službi, pravnih i znanstvenih institucija aktivno sudjeluju u prevenciji kršenja ljudskih prava i osiguravanju pravne sigurnosti građana. Istovremeno organizacije civilnog društva koje se bave ljudskim pravima pružaju podršku ranjivim skupinama, promiču ravnopravnost i demokratske procese i informiraju javnost o važnim društvenim pitanjima. Narodne knjižnice, zbog svoje dostupnosti svim građanima, bez obzira na kulturne, društvene, biološke, spolne, rodne, ekonomske, vjerske i druge razlike, kao i otvorenosti prema raznolikim društvenim temama i sadržajima, imaju potencijal postati još snažnija poveznica između javnih institucija, organizacija civilnog društva i građana u promicanju ljudskih prava u Hrvatskoj (usp. Organizacija civilnog društva, s. a.). Upravo zbog te uloge nazivamo ih karikom koja nedostaje.

Knjižnice već sada u određenoj mjeri preuzimaju aktivnu ulogu u tom procesu organizacijom edukativnih radionica, informativnih kampanja, pružanja pristupa pravnim i društveno-relevantnim informacijama i izgradnjom partnerstava s relevantnim akterima. Primjeri dobre prakse pokazuju da knjižnice mogu biti platforme za dijalog između građana, institucija i organizacija civilnog društva, pridonoseći time socijalnoj inkluziji i demokratskoj participaciji. U teorijskoj i stručnoj literaturi hrvatskog knjižničarstva nedovoljno je istražena mogućnost sustavnog uključivanja narodnih knjižnica u te procese. Stoga ovaj rad analizom znanstvene i stručne literature, zakonodavnih okvira, smjernica i primjera dobre prakse o suradnji knjižnica s organizacijama civilnog društva i javnih institucija, nastoji doprinijeti podizanju svijesti o narodnim knjižnicama kao važnim kari-kama u promicanju i zaštiti ljudskih prava u suvremenom društvu te potaknuti dijalog unutar knjižničarske zajednice o toj temi.

2. Definiranje osnovnih pojmova i pregled zakonodavnih, znanstvenih i stručnih dokumenata

2.1. Ljudska prava

Ljudska prava u radu definiraju se i koriste na temelju *Opće deklaracije o ljudskim pravima* iz 1948. u godine (u daljnjem tekstu *Deklaracija*) (Deklaracija, 2009), Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (Ustavni zakon, 1992) te prema autorima Spajić-Vrkaš i suradnici (2004). Ta su prava, prema *Deklaraciji*, pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost, sloboda od ropstva, sloboda od mučenja, pravo na pošteno suđenje, sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi, sloboda izražavanja, pravo na političku djelatnost, pravo na rad, pravo na obrazovanje, pravo na zdravlje i dr. Navedena prava pripadaju svim ljudima jednako i garantirana su im bez obzira na biološke i kulturne razlike pojedinaca kao što su spol, dob, rasa, etnička, nacionalna i religijska pripadnost te afiniteti i sposobnosti ili druge karakteristike i pripadnosti. Bit ljudskih prava je da ona pripadaju svakom ljudskom biću njegovim rođenjem i opstojnošću, ona su neotuđiva te bi se njima trebalo štititi nepovredivost dostojanstva svakog pojedinaca kao i njegov život i postojanje „u slobodi, neovisnosti i dostojanstvu“ (Spajić-Vrkaš i sur., 2004: 15). Sažeto rečeno, ljudska prava su prava čovjeka, odnosno „moralna ili prirodna prava na temeljne vrijednosti koja sva ljudska bića imaju u odnosu na državne vlasti, neovisno o tome priznaju li ih one ili ne“ (Prava čovjeka, s. a.).

2.2. Civilno društvo

Za potrebe ovog rada teorijski i konceptualni okvir pojma civilnog društva koristi se pristup Bežovana i Zrinščaka (2007), Howarda (2011), Giddensa (1984)

te udruge Gong. Prema navodima Bežovana i Zrinščaka u knjizi *Civilno društvo*, od početka 1990. pojam „civilnog društva“ izaziva nesuglasice među društvenim znanstvenicima u vezi s njegovim definiranjem, značenjem i primjenom. No ono oko čega postoji konsenzus istraživača jest činjenica da civilno društvo ne može egzistirati u nedemokratskim režimskim društvima (Bežovan i Zrinščak, 2007: 17–19) nego u izbornim demokracijama (Howard, 2011: 142). Prema Giddensu, civilno društvo ili civilna kultura od ključne su važnosti za razvoj i održanje današnjih demokratskih društava. Područje je to aktivnosti koje leži između države i tržišta, a uključuje obitelj, škole, razne udruge i neprofitne institucije društva (Giddens, 1984: 684). Za Bežovana i Matančević civilno društvo je „društvo građana, njihovih inicijativa, skupina i organizacija koje imaju svoj ustroj, vlastitu upravu, neprofitni status, u svoje aktivnosti uključuju volontere, građani se u njih dobrovoljno učlanjuju, a različiti im dionici stoga daju materijalne potpore.“ (2017: 23).

Na mrežnim stranicama udruge Gong¹ navodi se da:

„civilno društvo podrazumijeva da građanke i građani, u različitim skupinama, inicijativama i organizacijama, pa i individualno, uključivanjem u javni politički prostor zastupaju različite interese i vrednote. Civilno društvo prostor je inicijative i slobode, ali i djelovanja u skladu s najvišim vrednotama ustavnog poretka.“ (Gong, 2021)

Zaključno, u kontekstu ove rasprave civilno društvo definiramo kao skup građanskih inicijativa, organizacija i grupa koje djeluju bez cilja stjecanja profita promičući vrijednosti proceduralne demokracije, pluralizma i ljudskih prava.

2.2.1. Organizacije civilnog društva

Shvatimo li civilno društvo kao „sve oblike društvenog djelovanja“ koje provode bilo pojedinci ili društvene skupine koji nisu povezani s državnim tijelima, niti ona njima upravljaju, onda su organizacije civilnog društva „organizacijske strukture čiji članovi rade u općem interesu“ (Organizacija civilnog društva, s. a.) koristeći demokratsku proceduru. Drugim riječima, organizacije civilnog društva imaju posredničku ulogu između „tijela javne vlasti i građana“ (Organizacija civilnog društva, s. a.). Takve su organizacije primjerice sindikati, udruge poslodavaca kao socijalni partneri, razne nevladine organizacije, od onih za zaštitu okoliša do udruga potrošača te razne organizacije koje djeluju na nekom lokalnom području, a koje su usmjerene na rad s mladima, na rad s obiteljima, na rad s azilantima i sl. Mićanović, M. (ur.) (2011). *Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu „Živimo*

¹ Gong je, kako je to navedeno na njihovim mrežnim stranicama, „organizacija civilnog društva usmjerena unapređenju demokratskih procesa i institucija te demokratske političke kulture kao i poticanju aktivnog i odgovornog sudjelovanja građana u političkim procesima, osobito procesima donošenja odluka vezanih uz dobro upravljanje javnim i zajedničkim dobrima, zaštitu i promicanje vladavine prava te ljudskih prava i solidarnosti“ (Gong, s. a.).

zajedno jednaki u dostojanstvu“ ističe da su organizacije civilnog društva i nevladine organizacije:

„nezaobilazni (...) elementi pluralističkog demokratskog društva u kojemu se promiče aktivno sudjelovanje u pitanjima od javnog značaja i odgovorno demokratsko građanstvo zasnovano na ljudskim pravima i ravnopravnost žena i muškaraca.” (Mićanović, 2011: 47)

Dio su civilnog društva i udruge, definirane *Zakonom o udrugama* (2023). Udruga je:

„svaki oblik slobodnog i dobrovoljnog udruživanja više fizičkih, odnosno pravnih osoba koje se, radi zaštite njihovih probitaka ili zauzimanja za zaštitu ljudskih prava i sloboda, zaštitu okoliša i prirode i održivi razvoj, te za humanitarna, socijalna, kulturna, odgojno-obrazovna, znanstvena, sportska, zdravstvena, tehnička, informacijska, strukovna ili druga uvjerenja i ciljeve koji nisu u suprotnosti s Ustavom i zakonom, a bez namjere stjecanja dobiti ili drugih gospodarski procjenjivih koristi, podvrgavaju pravilima koja uređuju ustroj i djelovanje toga oblika udruživanja.“ (Zakon o udrugama, 2023).

Njih mogu osnovati najmanje tri fizičke osobe (Zakon o udrugama, 2023, NN 151/22), a djelovanje im je određeno načelom neovisnosti „što znači da udruga samostalno utvrđuje svoje područje djelovanja, ciljeve i djelatnosti, svoj unutarnji ustroj i samostalno obavlja“ po načelu javnosti (Zakonu o udrugama, 2023). Neprofitnost udruge, što znači da se ne osnivaju sa svrhom stjecanja dobiti, osobina je koju imaju zajedničku s javnim ustanovama.

2.3. Javne ustanove

Hrvatska enciklopedija navodi da je ustanova „namjenska neprofitna organizacija javne djelatnosti; institucija“ (Ustanova, s. a.). Slijedom toga, pojam ustanova i institucija koristimo kao istoznačnice. U hrvatskoj legislativi javne ustanove razlikuju se od udruga. Javne ustanove definirane su *Zakonom o ustanovama* Republike Hrvatske, čiji Članak 1. navodi da se ustanova „osniva za trajno obavljanje djelatnosti od javnog interesa sukladno posebnom zakonu“ (Zakon o ustanovama, 2023). Nadalje, ključno je da javna ustanova može obavljati djelatnost kao javnu službu i to pod uvjetom da joj je osnivač država, jedinice lokalne i regionalne samouprave te „druga pravna ili fizička osoba, ako je to posebnim zakonom izrijekom dopušteno“ (Zakon o ustanovama, 2023). Antolović smatra da „određenoj djelatnosti karakter javne službe priznaje društvena zajednica zbog važnosti što ta služba ima za njezin opći interes, kao što je to slučaj sa zdravstvom, obrazovnim ili kulturnim djelatnostima“ (Antolović, 2010: 62). Autor nastavlja da javna služba u javnim ustanovama počiva na načelu kontinuiteta, prilagodljivosti, prednosti u odnosu na druge oblike obavljanja iste službe te na netržišnosti, odnosno njihova

djelatnost nije usmjerena isključivo na stjecanja dobiti (Antolović, 2010: 62). Javne se institucije bave odgojno-obrazovnom, znanstvenom, kulturnom, sportskom, zdravstvenom djelatnošću, socijalnom skrbi te drugima koje su od javnog interesa u određenom društvu. Govoreći o ustanovama za svrhu ovog rada imamo na umu upravo navedena značenja javnih ustanova odnosno ustanova u javnom sektoru koje razlikujemo od organizacija u civilnom sektoru.

Kada govorimo o suradnji knjižnica s javnim institucijama i organizacijama civilnog društva, konkretno mislimo na njihovu zadaću stvaranja programa te provođenja i promicanja aktivnosti i sadržaja vezanih uz ljudska prava dostupna građanima, a što se odnosi na toleranciju, poštivanje i uvažavanje drugih i drugačijih, uvažavanja dostojanstva svakog čovjeka, slobodu izražavanja, jednakost, poštivanje demokratskih načela te vladavine prava. Cilj spomenutih zajedničkih aktivnosti knjižnica s javnim institucijama i nevladinim organizacijama jest stvaranje prostora u društvu koje podržava kulturnu različitost i potiče prevladavanje društva nasilja i netolerancije u svakom aspektu njegove društvenosti.

2.3.1. Kulturne ustanove

Osobito važnu ulogu u ostvarenju toga cilja imaju kulturne ustanove. „Kulturna ustanova“ je pojam koji spaja i javni i civilni sektor u definiciji koja kaže da su to javne ili neprofitne ustanove koje pridonose kulturnom, intelektualnom, znanstvenom, okolišnom, obrazovnom ili umjetničkom obogaćivanju naroda i neke zemlje. Naziv kulturne ustanove u tom značenju odnosi se na akvarije, botanička i povijesna društva, knjižnice, muzeje, umjetničke udruge, znanstvena udruženja i druge (Cultural institution, s. a.). Prema Colbertu pojam kulturne ustanove obuhvaća u širem smislu sve od izvođačkih umjetnosti, vizualnih umjetnosti, knjižnica i kulturne baštine, pa do kreativnih industrija i medija (Colbert, 2010: 15). To se većinom poklapa s UNESCO-ovom klasifikacijom koja njima definira muzeje, ustanove koje se bave izvođačkom djelatnošću, knjižnice i centre za kulturu (UNESCO, 2014: 16). Unutar prethodno definiranog okvira kulturne ustanove, uz njih, za rad su važne i druge vrste ustanova koje se bave društvenim i humanističkim znanostima, socijalnom zaštitom te državne službe za zaštitu građana i provođenje zakona. Upravo u okviru teme ljudskih prava, smatramo da knjižnica kao jedna od javnih kulturnih ustanova, ima važnu poziciju u povezivanju javnih institucija i organizacija civilnog društva s građanima, što je u skladu s jednom od njezinih ključnih uloga – društvenim značajem i utjecajem.

2.4. Službeni dokumenti o društvenoj ulozi narodnih knjižnica

Interes knjižnične znanosti zadnjih desetljeća pridaje značaj razvoju i proučavanju knjižnica kao kulturnih i društvenih institucija važnih za razvoj i napredak kako pojedinaca tako i društva u cjelini. Rad se oslanja na niz ključnih dokumenta

koje je donijela knjižničarska struka, a koji objašnjavaju i definiraju društvenu ulogu knjižnične djelatnosti, osobito narodnog knjižničarstva, a unutar konteksta društvenog razvoja. Ključan dokument koji narodne knjižnice definira kao važne društvene institucije jest *UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice* (1994). On je važan kao temeljni pristup poštovanju kulturne različitosti te izostanka bilo čije diskriminacije i isključenosti unutar knjižnične prakse jer ističe značajnost otvorenog i jednakog pristupa svim korisnicima, odnosno svim građanima bez obzira na njihove pojedinačne razlike. Isto tako zalaže se za jaču senzibilizaciju na razini pružanja usluga za one „korisnike koji se iz bilo kojeg razloga ne mogu služiti redovitim uslugama i građom, na primjer za pripadnike jezičnih manjina, osobe s tjelesnim oštećenjima, bolesnike u bolnicama ili zatvorenike“. Jednakost pristupa svima bez obzira na kulturna, fizička, društvena ili bilo koja druga obilježja temeljna je vrijednost narodnog knjižničarstva koja je utkana u sve kasnije dokumente koji se odnose na pojedine segmente knjižnične djelatnosti, kao i knjižnične znanosti. Tako u kolovozu 2002. godine Međunarodna udruga knjižničarskih društava i institucija (engl. *International Federation of Library Associations and Institutions* – IFLA) donosi *Glasgowsku deklaraciju o knjižnicama, informacijskim službama i intelektualnoj slobodi*, u kojoj potvrđuje između ostalog da:

„knjižnice i informacijske službe pridonose razvoju i održavanju intelektualne slobode te pomažu u očuvanju demokratskih vrijednosti i općih ljudskih prava. Prema navedenom, njihova uloga je korisnicima omogućiti neograničen pristup relevantnim izvorima i službama kao i suprotstavljanje bilo kojem obliku cenzure.“² (Glasgowska deklaracija, 2002)

Osim navedenog, u *Glasgowskoj deklaraciji* navodi se da je zadaća „knjižnice i informacijske službe nabavljati, čuvati i omogućavati dostupnost najrazličitijim vrstama građe, odražavajući svestranost i raznovrsnost društva. Odabir i dostupnost knjižnične građe i usluga određivat će stručni razlozi, a ne moralni, politički ili vjerski nazori“. Također, „knjižnice i informacijske službe omogućit će ravnopravnu dostupnost građe, opreme i usluga svim korisnicima. Neće biti razlikovanja korisnika na temelju rase, nacionalnog ili etničkog podrijetla, spola ili spolnog izbora, dobi, fizičkih nedostataka, vjere ili političkih uvjerenja“ (Glasgowska deklaracija, 2002).

² Neki kolege knjižničari svojim djelovanjem na području zaštite ljudskih prava postaju, (ne) namjerno, aktivisti i borci za ljudska prava. Tako je poznat slučaj Ann Sparanese, koja je bila revoltirana kada je čula M. Moorea na skupu kako izjavljuje da njegov tada novi naslov *Bijeli glupani i druge jadne isprike za stanje nacije* (engl. *Stupid white men and other sorry excuses for the state of the nation*) izdavač HarperCollins Publishers ne želi objaviti u originalnoj verziji, već zahtijeva recenziranu verziju teksta u skladu s tadašnjom socijalnom klimom u SAD-u. Poslavši e-mail kolegama, pokrenula je lavinu reakcija koja je zaustavila cenzuru Mooreove knjige (Sparanese, 2008: 67–71).

Ubrzo, u ožujku 2003. godine *Oeiraški manifest Plana PULMAN za e-Europu* (Oeiraški manifest, 2003)³ donosi razvojne ciljeve narodnih knjižnica u smislu razvoja njihovih usluga te njihove partnerske suradnje i umrežavanja sa srodnim kulturnim institucijama (primjerice arhivima, muzejima i drugim javnim institucijama) koje djeluju u sklopu pojedinih lokalnih zajednica. Svrha takve suradnje između europskih kulturnih institucija na lokalnoj, nacionalnoj i europskoj razini jest podupiranje razvoja demokratskih građanskih vrijednosti europskih društava kroz cjeloživotno učenje, gospodarski i društveni razvoj te poticanje kulturne raznolikosti u kontekstu suvremenih informacijskih društava (usp. i Europska komisija, s. a.; European agenda for culture, 2014). Potom slijedi *Aleksandrijski manifest o knjižnicama: informacijsko društvo na djelu* iz studenog 2005. godine (u daljnjem tekstu: *Aleksandrijski manifest*), još jedan od ključnih dokumenata za definiranje knjižnica kao strateških društvenih institucija. *Aleksandrijski manifest* (2006) ističe ulogu suvremene knjižnične djelatnosti kao važnog čimbenika za razvoj suvremenih demokratskih društava. Navodi se da knjižnice imaju ulogu poticati razvoj i „djelovanje inkluzivnih informacijskih društava“. Osiguravajući jednak i nepristran pristup informacijama za sve građane te protiveći se svakom obliku cenzure, knjižnice tako osiguravaju intelektualnu slobodu za sve pojedince nekog društva te „pomažu u očuvanju demokratskih vrijednosti i univerzalnih građanskih prava“ (Aleksandrijski manifest, 2006: 24).

Konvergentan navedenim dokumentima jest plan i program UN-a pod nazivom *Promijenimo naš svijet: Agenda 2030. za održivi razvoj* (UN, 2015) (engl. *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*; u daljnjem tekstu *Agenda*) usmjeren na prosperitet pojedinaca, očuvanje planeta u ekološkom smislu te na opći međunarodni prosperitet i napredak društava širenjem područja ljudskih prava na međunarodnoj razini te jačanje svjetskog mira. Uz „iskorjenjivanje siromaštva u svim njegovim oblicima i dimenzijama, uključujući i krajnje siromaštvo“, ključnim uvjetom za održivi razvoj, ta *Agenda* smatra važnim ciljevima rodnu i spolnu ravnopravnost te jednakost svih građana pred pravosuđem. IFLA je podržala UN-ovu *Agendu* dajući preporuku za uključivanje knjižnica na nacionalnim i lokalnim razinama u provođenje tog plana za poticanje društvenog i ekonomskog prosperiteta. Knjižnice su važni strateški partneri institucijama vlasti, ali i svim organizacijama civilnog društva kako na lokalnoj tako i na široj nacionalnoj razini za postizanje ciljeva održivog razvoja.⁴ Hrvatsko knjižnično vijeće u *Nacrtu strategije hrvatskog knjižničarstva 2016. – 2020.* također ističe da je „knjižnična

³ Hrvatsku je u PULMAN projektu zastupala Gradska knjižnica Rijeka.

⁴ Europska komisija od ožujka 2010. godine pokrenula je strategiju Europa 2020. (engl. *EU-ROPE 2020 – A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*) koja pred države članice EU-a postavlja prioritete kao što su: razvoj informacijskog društva znanja, prevladavanje siromaštva, poticanje zapošljavanja, obrazovanja te ekonomskog rasta i proizvodnje u skladu s ekološkim održivim razvojem (Europe 2020, 2010).

djelatnost od posebnog društvenog interesa za Republiku Hrvatsku“ (Nacrt strategije, 2015). Osim toga, naglašava da „suvremene knjižnice imaju utjecaj na društvo u pet glavnih područja javnih politika: obrazovanju, kulturi, socijalnoj politici, informacijama i gospodarstvu“, što je u skladu s međunarodnim dokumentima iz područja knjižnične djelatnosti (Nacrt strategije, 2015).

Za kraj ovog dijela ističemo primjer Finske knjižnične politike koja se temelji na zakonodavnim okvirima i strateškim dokumentima koji naglašavaju proaktivnu društvenu ulogu knjižnica. *Zakon o knjižnicama* (Public Libraries Act, 2016) kao jedan od ključnih ciljeva ističe promicanje aktivnog građanstva, demokracije i slobode izražavanja (Public Libraries Act, 2016: Glava 2). Finska strategija za narodne knjižnice pod nazivom *Srećom, tu je knjižnica! – Put naprijed za narodne knjižnice 2021. – 2025.* (Luckily, there is the library!, 2019) ističe jednaku dostupnost usluga finskih narodnih knjižnica svim korisnicima bez obzira na granice lokalnih zajednica kojima one gravitiraju te na umrežavanje knjižnica na nacionalnoj razini nezvezano za tip pojedine knjižnice, a sve s ciljem što boljeg podmirivanja potreba korisnika te razmjene iskustava među informacijskim stručnjacima. Finske narodne knjižnice svjesne su da se okružje u kojem posluju neprestano mijenja pod utjecajem globalizacije, migracija i informatizacije. Te promjene obuhvaćaju, između ostalog, smanjenje razine pismenosti i obrazovanja, rast nejednakosti te klimatske promjene. Knjižnice stoga trebaju prepoznavati potrebe društva i pravovremeno se prilagođavati novim izazovima (Luckily, there is the library!, 2019: 5).

2.5. Hrvatske knjižnice i ljudska prava

Teme vezane za ljudska prava i knjižnične aktivnosti nisu novost u hrvatskim knjižnicama, ali su podzastupljene u stručno-znanstvenim istraživanjima kao i u knjižničnim praksama, osobito narodnih knjižnica. Pilaš i Kovačević (2018), kada govore o aktivnostima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, kao javne ustanove čiji je cilj postizanje veće dostupnosti informacijskih usluga i izvora Knjižnice najširoj javnosti, pozivaju se na temeljne međunarodne knjižnične dokumente koji pred knjižnice stavljaju zadatak i odgovornost pružanja pristupa internetu te informacijskim uslugama, od informacijskog opismenjavanja do kritičkog mišljenja i edukacije. Autorice se također pozivaju i na UN-ovu *Agendu održivog razvoja do 2030.* te navode da su upravo „zahvaljujući IFLA-inu angažmanu knjižnice (...) prepoznate kao ključni sudionici u postupku ostvarivanja svih 17 ciljeva održivog razvoja Agende 2030“ (Pilaš; Kovačević, 2018: 457). Pilaš i Kovačević smatraju da knjižnice kroz svoje aktivnosti građanima osiguravaju slobodan i široko dostupan pristup svim vrstama i oblicima informacija i znanja omogućujući im edukaciju i slobodu izražavanja bez obzira na njihove biološke i socijalne razlike te tako prakticiraju i jedno od temeljnih ljudskih prava na informiranost prema *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima* iz 1948. godine

(2009). Nadalje, autorice Cvitković, Herceg-Mićanović i Freškura (2023) govore o čitanju i pismenosti kao temeljnom ljudskom pravu koje mora biti jednako dostupno svim građanima bez obzira na veličinu naselja ili grada u kojem oni žive te kojeg su socijalnog porijekla ili imovinskog statusa. U kontekstu ljudskih prava one govore o kulturnim pravima navodeći da su „kulturna prava temelj ljudskoga iskustva te ih ne treba promatrati kao luksuz“ (180). Slobodom čitanja i dostupnošću informacija u smislu otpora prema cenzuriranju knjiga, bavile su se u svojim tekstovima autorice Lakuš i Baričević (2023) u kojima govore o obilježavanju „Tjedna zabranjenih knjiga u hrvatskim narodnim knjižnicama“, dok Putnik (2023) piše o toj manifestaciji u KGZ – Knjižnici Božidara Adžije. Navedene autorice pozivaju se na zaustavljanje svih oblika cenzure u suvremenim društvima, smatrajući ih štetnima te ih kvalificirajući kao oblike kršenja temeljnih ljudskih sloboda i prava na informaciju, edukaciju te slobodu govora i izražavanja. Nadalje, Dijana Sabolović-Krajina (2018) u svojem članku detaljno razmatra problem socijalne isključenosti unutar okvira kritičkog knjižničarstva, usmjeravajući se na analizu uzroka nejednakosti u pristupu knjižničnim uslugama. Posebnu pozornost posvećuje pitanjima pravednosti i dostupnosti informacija u knjižničarskoj praksi. Znanstveno-stručni događaj od velikog značaja za tu temu održan je 2016. godine pod nazivom „Socijalno inkluzivne knjižnične usluge“ u Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ u Koprivnici, a rezultat toga skupa bio je zbornik radova objavljen 2018. godine koji se bavi pitanjem inkluzivnosti u knjižničarstvu.

Navedeni primjeri pokazuju da postoji interes hrvatskih knjižničara za teme vezane za problematiku ljudskih prava, no nedostaje specijaliziranih analiza koje istražuju i teorijskih pozicija koje redefiniraju odnos knjižnica, civilnog društva i javnog sektora vezno za tematiku ljudskih prava. Analize i teorijski okviri igraju ključnu ulogu u produbljivanju razumijevanja uloge knjižnica kao prostora za društvenu inkluziju, demokratizaciju znanja i promicanje ljudskih prava (usp. Herbert, 2018). Oni omogućuju utvrđivanje najboljih praksi koje se mogu prilagoditi specifičnim potrebama zajednice kao i osnaživanje društvene uloge knjižnice, čime se povećava vidljivost i značaj knjižnica u suvremenom društvu.

3. Knjižnica kao karika koja nedostaje: knjižnice kao posrednici i poveznice između institucija civilnog društva i javnih institucija u promidžbi i zaštiti ljudskih prava

Knjižnice imaju važnu društvenu ulogu i značaj, što se ogleda u suvremenoj knjižničnoj djelatnosti koja ih potvrđuje kao važne dionike u razvoju i očuvanju vrijednosti i stečevina suvremenih demokratskih procesa. Kao što je naglašeno, knjižnična djelatnost namijenjena je svim građanima s ciljem očuvanja i promicanja demokratskih vrijednosti suvremenih društava i univerzalnih ljudskih prava. Canivez u svojoj knjizi *Odgojiti građanina?* navodi da:

„obrazovanje građana pretpostavlja informiranost, minimalno poznavanje zakonskog sustava i institucija: pojedinac mora, u najobičnijim životnim situacijama, poznavati principe i zakone koji određuju njegova prava i dužnosti, te razabrati slučajeve kada ih treba primijeniti. Ono također pretpostavlja rasuđivanje, i to utoliko više što zakon ne može eksplicitno odrediti dužnosti građanina u svim pojedinim slučajevima.“ (Canivez, 1999: 82)

Postavlja se pitanje kako i gdje građani mogu doći do informacija potrebnih za svakodnevni život koje u gornjem citatu navodi Canivez. Dio tog znanja stječe se kroz formalni obrazovni sustav koji je strukturiran, reguliran i uključuje neki oblik certificiranja, odnosno ovjere. No, suvremena društva poznaju i razne oblike neformalnog i informalnog obrazovanja koji postaju sve značajniji za njihov razvoj, pri čemu se velika pažnja posvećuje i sferi slobodnog vremena pojedinaca. Informalno učenje nije planirano i ciljano usmjeravana obrazovna aktivnost, a odvija se gotovo stalno kroz našu svakodnevnicu, na ulici, u kafićima, kod kuće, i sl. (Putnik, 2019: 67–68). *Bijela knjiga* (Mićanović, 2011) Vijeća Europe smatra neformalnim učenjem ono učenje koje se odvija izvan službenog obrazovnog sustava (škola i sveučilišta) s naglaskom na učenju koje se odnosi na rad i suradnju s mladim ljudima. Vršnjačke grupe, kulturne institucije (knjižnice, muzeji, centri za kulturu i druge), obitelj, škola i radno mjesto mogu biti ključni prostori za izgradnju društvene kohezije. Uz njih institucije civilnog društva i nevladine organizacije „nezaobilazni su elementi pluralističkog demokratskog društva u kojemu se promiče aktivno sudjelovanje u pitanjima od javnog značaja i odgovorno demokratsko građanstvo zasnovano na ljudskim pravima i ravnopravnosti žena i muškaraca“ (Mićanović, 2011: 47). Također treba uzeti u obzir snažan utjecaj javnih medija (televizije, tiska i sličnih), a osobito utjecaj elektroničkih medija na informalno i neformalno učenje pojedinaca. Jedno od središta neformalnog učenja jesu i knjižnice, za našu svrhu važne u informiranju, senzibilizaciji i podučavanju o pitanjima ljudskih prava. Vezano za tu temu, presudnim smatramo upravo pitanje pozicije knjižnica u odnosu na javni i civilni sektor te širu javnost.

S obzirom na svoje poslanje i ulogu u društvu, narodne knjižnice trebale bi imati središnju ulogu posrednika između građana te civilnog i javnog sektora. Ponukane tim uvidom, predlažemo koncept u kojem knjižnice postaju posrednici, kako bismo ih pozicionirale kao institucije od javnog interesa s jedinstvenom prilikom i odgovornošću da djeluju kao poveznica između različitih društvenih aktera, posebice u kontekstu promicanja ljudskih prava. Knjižnica kao posrednik nadilazi tradicionalnu percepciju knjižnica kao prostora za pristup informacijama, obrazovanju i kulturnim sadržajima, naglašavajući njihovu aktivnu ulogu u društvenim procesima. U kontekstu ljudskih prava knjižnice mogu postati ključni akteri u osiguravanju jednakosti pristupa, promicanju ljudskih prava te kao platforma za društvenu inkluziju. Ta perspektiva proširuje njihovu ulogu u društvu, pozicionirajući ih kao važne sudionike u oblikovanju demokratskog poretka. Knjižnice

tako postaju most između građana, organizacija i institucija ne samo osiguravajući pristup znanju, već i omogućujući aktivno sudjelovanje u društvenim promjenama kroz suradnju s civilnim sektorom i javnim ustanovama.

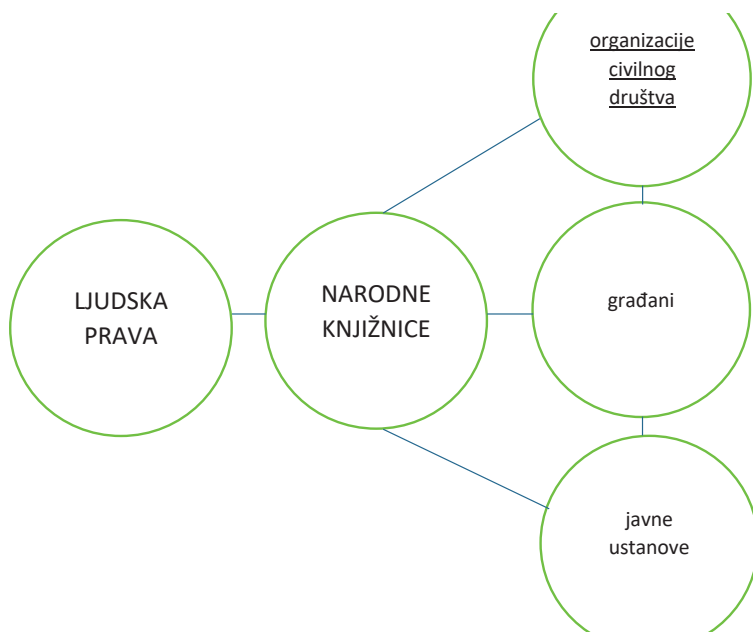
Opći cilj takvog rekontekstualiziranja uloge knjižnice vezano za pitanja ljudskih prava jest pozicionirati knjižnice kao aktivne subjekte u društvenom životu zajednica kroz programe i inicijative koji ne samo da pružaju informacije već educiraju građane o njihovim pravima i odgovornostima. Tako sagledana pozicija, također promiče širenje aktivnosti vezanih za ljudska prava u knjižnicama te potiče na razvoj suradnje s civilnim i javnim sektorom. Važno je također da se programi i aktivnosti knjižnica o ljudskim pravima počnu sustavno vrednovati kako bi se ostvarili dugoročni učinci za zajednice. Potreba za većim angažmanom knjižnica po pitanju ljudskih prava u skladu je s ciljevima međunarodnih organizacija poput UN-a i IFLA-e, kao i u navedenim dokumentima o ulozi narodnih knjižnica, koji prepoznaju njihovu nezaobilaznu ulogu u postizanju društvene kohezije i jednakosti. Svi spomenuti dokumenti i zakoni u radu naglašavaju društvenu ulogu narodnih knjižnica u suvremenim društvima kao važnih dionika za promicanje demokratskih vrijednosti usmjeravajući se pri tome na nekoliko poželjnih odlika suvremenih knjižničnih sustava.

Jedna se odnosi na jednakost pristupa svima bez obzira na kulturne i biološke posebnosti i razlike korisnika. Premda su knjižnice otvorene i dostupne najširoj populaciji građana, ipak se ovdje pod jednakošću pristupa misli na inkluzivni pristup svim uslugama neke knjižnice za kulturno različite korisnike. Takav pristup treba omogućiti dostupnost informacija i sadržaja te sudjelovanje u željenim knjižničnim aktivnostima i programima od, primjerice, najsiromašnijih korisnika, osoba s intelektualnim poteškoćama i invaliditetom do pripadnika, između ostalih, etničkih, vjerskih, nacionalnih, kulturnih, rodničkih manjina na nekom području i sl. Drugim riječima, knjižnice su dužne u ljudskopravaškom kontekstu aktivno se postaviti prema problemu isključenosti pojedinih skupina zbog njihovih nepovoljnih životnih situacija, siromaštva ili pripadnosti manjinskim skupinama, tj. osigurati uvjete za inkluzivan pristup na temelju načela jednakosti pristupa znanju i informacijama s ciljem prevencije društvene isključenosti (Šućur, 2018: 41; Sabolović-Krajina, 2018: 13). Druga osobina odnosi se na razvijanje i promicanje intelektualnih sloboda te očuvanje demokratskih vrijednosti i općih ljudskih prava u lokalnim zajednicama. Posrednička uloga knjižnica u ljudskopravaškom kontekstu utječe na demokratizaciju prostora knjižnica, pa možemo o njima govoriti kao o mjestima na kojima se odvijaju nizovi društvenih interakcija između kulturno najrazličitijih aktera, bilo da govorimo o knjižnicama kao o „trećim prostorima“ ili kao o mjestima susreta (Putnik, 2019: 222).

Navedeni elementi omogućuju knjižnicama da djeluju kao središta za pristup informacijama o ljudskim pravima i srodnim temama, ali i kao platforme za ak-

tivno i informirano građanstvo. Sagledavanje knjižnice na predloženi način, kao posrednika, doprinosi razvoju zajednica na načelima jednakosti, poštovanja različitosti i intelektualne slobode. Time u kontekstu globalizacije knjižnice imaju potencijal postati jedan od središnjih prostora za poticanje interkulturalnog dijaloga i socijalne inkluzije, čime pridonose izgradnji pravednijeg i otvorenijeg društva potičući aktivno sudjelovanje građana u društvenom životu.

Kao kulturno-društvene institucije, knjižnice igraju važnu ulogu u oblikovanju i očuvanju kulture. Njihova djelatnost, svojom strukturom i funkcijom, odgovara definiranju uloge društvenih institucija u suvremenim društvima. Stoga je prošireno razumijevanje uloge knjižnica temeljno za šire razumijevanje kulture i društvenih procesa. Knjižnice nisu samo prostori za informacije i učenje; one postaju aktivni subjekti u promicanju demokratskih vrijednosti, ljudskih prava i društvene inkluzije. Njihova sposobnost da okupljaju ljude, omogućuju dijalog i potiču kritičko razmišljanje čini ih neophodnima za razvoj demokratskih vrijednosti i osnaživanje zajednica u kojima djeluju. U svijetu koji se brzo mijenja knjižnice imaju priliku oblikovati budućnost, poticati inovacije i biti ključni partneri u stvaranju društva koje se temelji na poštovanju ljudskih prava i raznolikosti.

Slika 1. Shematski prikaz pozicije knjižnica, organizacija civilnog društva, javnih institucija i građana vezano za ljudska prava

4. Primjeri dobre prakse

4.1. *Primjeri dobre prakse u svijetu*

Premda je fokus na suradnjama knjižnica i civilnog društva u Hrvatskoj, spomenut ćemo i nekoliko primjera dobre prakse iz svijeta koje IFLA donosi u tekstu *Member, Partner, Host: Libraries and Civil Society* (IFLA, 2017). Organizacija, ustroj i struktura knjižnice u svijetu vrlo je različita te se može razlikovati u skladu sa zakonima i kulturnim politikama pojedinih zemalja, pa tako i knjižničari mogu biti državni ili javni službenici ili pak slobodna zanimanja neovisna o institucijama. Spomenut ćemo akciju Društva mađarskih školskih knjižničara (engl. *Hungarian School Librarian's Association*) (Dömsödy, Patak, Kámán, 2017) i 59 organizacija civilnog društva koji su se priključili Civilnoj platformi za javno obrazovanje (engl. *Platform for Public Education – CPPE*) 2016. godine u borbi za kvalitetno obrazovanje temeljeno na demokratskom obrazovnom sustavu usmjerenom na učenike. Temeljne vrijednosti takvog kvalitetnog obrazovanja smatrali su sudionici te inicijative počiva na kvalitetnim informacijskim uslugama i na kritičkom mišljenju kao metodi odgoja i obrazovanja odgovornih građana. Ta suradnja organizacija civilnog društva koju su činile i organizacije nastavnika, roditelja i učenika i školskih knjižničara založila se za moderan, učinkovit i svima jednako dostupan obrazovni sustav. Priključivanje školskih knjižničara toj inicijativi podiglo je ugled školskog knjižničarstva kako u profesionalnoj zajednici tako i u društvu, jer su kroz svoju podršku naglasili vlastitu misiju da budu profesionalci i odgovorni građani u isto vrijeme.

Nadalje, primjer suradnje knjižničarskih udruga i ustanova u Kolumbiji oko zakona o autorskom pravu koji nije bio osjetljiv na iznimke i ograničenja za knjižnice. Od prvog predstavljanja prijedloga tog zakona 2011. godine, kad gotovo i nije bilo sudjelovanja knjižničara s organizacijama civilnog društva koje su davale komentare na navedenu temu do 2016. godine, kad je predstavljen peti prijedlog zakona kad se uključilo 12 knjižničarskih udruga i ustanova. Ta suradnja kolumbijskih knjižničarskih udruga i organizacije civilnog društva, odnosno Zaklade Conector (španj. *Fundación Conector*) nije ostala samo na pitanjima autorskih prava već je otvorila put i suradnjama oko obrane pristupa informacijama, zaštite privatnosti i osobnih podataka, slobodnim informacijama i otvorenim podacima, ljudskim pravima na internetu, upravljanju internetom te postizanju ciljeva održivog razvoja prema Agendi Ujedinjenih naroda (Ramírez-Ordóñez i Ramírez-Ordóñez, 2017).

Od svjetskih primjera moguće suradnje knjižnica s civilnim društvom sa središnjom ulogom knjižnice kao poveznice i medijatora, spomenut ćemo još i primjer iz Newcastlea. U tom primjeru radi se o suradnji knjižnice s nevladinom organizacijom za zaštitu privatnosti Open Rights Group koja je pozvana da održi CryptoParty u prostoru Gradske knjižnice (engl. *Newcastle City Library*). Crypto-

Party (2022) jest decentralizirana, globalna inicijativa za predstavljanje osnovnih alata za zaštitu privatnosti, anonimnosti i ukupne sigurnosti na internetu široj javnosti. CryptoPartyji nude znanja i alate za postizanje privatnog okruženja prilikom traženja informacija i oblikovanja informacijskih upita te mogu to ponuditi i knjižnicama koje možda nemaju vlastiti kapacitet za to. U toj suradnji knjižnice mogu ponuditi zajednici prepoznatljiv prostor te sigurno privatno okruženje od povjerenja. Preporučeni alati na CryptoPartyju moraju biti besplatni softveri kao primjerice FLOSS (engl. *Free/Libre Open Source Software* – FLOSS) i/ili otvoreni hardver (CryptoParty, 2022). Upravo CryptoParty u Newcastleu izvrstan je primjer kako knjižnica s određenom količinom autonomije može uspostaviti suradnju s organizacijom civilnog društva koja dijeli zajedničke navedene vrijednosti te ponuditi stručnu pomoć sudionicima.

4.2. Primjeri dobre prakse u Hrvatskoj

Pretraživanjem mrežnih stranica hrvatskih narodnih knjižnica izdvojeni su primjeri dobre prakse koji ističu posredničku ulogu knjižnica u suradnji s civilnim i javnim sektorom u promicanju i zaštiti ljudskih prava kroz kontinuirane programe i aktivnosti. Među njima su programi Knjižnica grada Zagreba „Grad ljudskih prava” u Knjižnici Kustošija i „Književna senzibilizacija” u Knjižnici Dugave, zatim „Imaginarni bestijarij”, projekt Gradske knjižnice i čitaonice Pula, „Program potpore Romima” u Knjižnici i čitaonici „Fran Galović” u Koprivnici te „Živa knjižnica” Udruge za ljudska prava i građansku participaciju PaRiter i Gradske knjižnice Rijeka.

„Grad ljudskih prava” (2024) u Knjižnici Kustošija jest senzibilizacijski program, a svrha mu je bila osvještavanje, informiranje i komuniciranje suvremene problematike ljudskih prava u društvu široj populaciji zainteresiranih građana, članova i korisnika kroz suradnju s udrugama za ljudska prava te srodnim institucijama civilnog društva i javnim ustanovama. Program se odvijao u kontinuitetu od 2017. do 2023. godine u KGZ – Knjižnici Kustošija, a osmislile su ga i vodile M. Putnik i S. Ostoić. Zastupljene teme u programu bile su, primjerice, prava na slobodu govora i izražavanja, pravo na rodnu i spolnu ravnopravnost te prava migranata i dr. manjina, pravo na zaštitu osobnih podataka i druga. Tijekom trajanja programa na promicanju tema zaštite ljudskih prava s knjižnicom su surađivale udruge CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Kuća ljudskih prava Zagreb, te MUP i druge institucije i udruge (Grad ljudskih prava, 2024).⁵

⁵ Suradnica na programima i aktivnostima koji su se odvijali u suradnji s CESI-em bila je Nataša Bijelić s kojom su realizirane izložbe, tribine i druge aktivnosti. U ime Kuće ljudskih prava Zagreb s Knjižnicom Kustošija surađivala je Tina Đaković, programska i organizacijska koordi-

Program „Književna senzibilizacija“ u KGZ – Knjižnici Dugave jest također senzibilizacijski program koji je pokrenula i moderirala prevoditeljica Ksenija Banović iz Građanske inicijative Dugava, a cilj mu je kroz književnost senzibilizirati lokalnu zajednicu na kulturnu različitost kvarta s obzirom na doseljavanje azilanata i izbjeglica iz ratom zahvaćenih područja. Na tribinama se predstavljaju književna djela koja se bave problematikom migranata, a gosti su književnici, prevoditelji, aktivisti za ljudska prava te sami tražitelji azila u Hrvatskoj. Program je počeo 2017. godine i uglavnom se odvijao u Knjižnici Dugave, da bi se od 2021. godine preselio i nastavio djelovati u književnom klubu Booksa. Tim programom povezana je suradnja udruge Građanska inicijativa Dugave, Knjižnica grada Zagreba te zagrebačkih srednjih škola, Gornjogradske gimnazije i Gimnazije Tituša Brezovačkog te osnovne škole Gustava Krkleca (Tomljenović, 2022).

Nadalje, treba spomenuti i projekt „Imaginarni bestijarij“ (tal. *Bestiario immaginato*) Gradske knjižnice i čitaonice Pula koji je osmislila Cooperativa Damatra – društvena zadruga iz Udina (Italija) koja se bavi istraživanjem edukacije i kulture kroz pripovijedanje, umjetnost i kreativno izražavanje.⁶ Program se provodi kroz sustavnu edukaciju djece i odgojitelja u vrtićima i nižim razredima osnovnih škola nekih od općina i gradova u regiji Friuli Venezia Giulia putem radionica za odgajatelje, djecu i njihove roditelje te izložbe i kazališne predstave. U suradnji s koprivničkom knjižnicom na rješavanju emocionalnih, socijalnih iGTU8 drugih problema romske djece i mladih, surađuje cijela mreža stručnjaka i nadležnih društvenih institucija – škole, vrtići, centri za socijalni rad, liječnici, razne udruge civilnog društva te institucije lokalne uprave i samouprave (Bestiario immaginato, 2024).

Koprivnička knjižnica kroz svoje socijalno-inkluzivne programe „podupire uključivanje socijalno isključenih osoba“ poput, primjerice, onih s oštećenjem vida ili intelektualnim teškoćama (Gašpar i sur., 2023: 26, 55–56). Istaknut je njihov program potpore Romima koji se temelji na osvješćivanju važnosti obrazovanja i cjeloživotnog učenja te svrsishodnog korištenja slobodnog vremena romske djece i mladih te im se prostor knjižnice predstavlja kao kulturni i informacijski centar, ali i mjesto integracije u vlastitoj zajednici. Knjižnica je od 2010.⁷ godine

natorica, a ispred MUP-a suradnju je predvodila voditeljica Službe prevencije Sandra Veber te policijska savjetnica i službenica Monika Kovačić.

⁶ Projekt se odvija u Središnjoj knjižnici Talijana u Republici Hrvatskoj koja djeluje u sklopu Gradske knjižnice i čitaonice Pula

⁷ Neke od tema okruglih stolova o romskoj problematici i potpori Romima jesu uvjeti stanovanja kao čimbenik odrastanja romske djece, izazovi i postignuća u radu s romskom djecom (uz organiziranu posjetu romskom naselju Drnje – Botovo), iskustva u radu s romskom djecom u dječjim vrtićima, školama i knjižnicama na koprivničkom području, uključivanje romske djece u predškolske programe i drugo.

inicirala i organizirala umrežavanje stručnjaka različitih profila u lokalnoj zajednici s ciljem jačanja njihovih kompetencija o kulturnim i obrazovnim potrebama romske populacije u radu s romskom djecom u školama, knjižnicama i dječjim vrtićima te osvještavanja lokalne zajednice o njihovim problemima s namjerom pokretanja pozitivnih promjena u svojoj lokalnoj zajednici. Programi potpore Romima odvijaju se u suradnji sa školama koje pohađaju romska djeca te u suradnji s romskom udrugom Romane droma (Socijalno-inkluzivni-programi, 2024).

Projekt „Živa knjižnica – ne sudi knjigu po koricama“ Udruge za ljudska prava i građansku participaciju PaRiter, bavi se problematikom manjinskih skupina u hrvatskom društvu, odnosno problemima i izazovima s kojima se susreću i nose pripadnici manjina u Hrvatskoj. Kroz „Živu knjižnicu“ pripadnici manjina mogu izravno govoriti o vlastitim iskustvima življenja, dok slušatelji kroz interakciju s govornikom saznaju informacije koje ih zanimaju. Cilj takve međukulturne komunikacije i razmjene informacija jest prevladavanje predrasuda i stereotipa o strancima i manjinskim kulturama uz poticanje razvoja tolerancije i uvažavanja kulturne različitosti. Projekt je osmišljen za provođenje u šest hrvatskih županija: Vukovarsko-srijemskoj, Koprivničko-križevačkoj, Sisačko-moslavačkoj, Ličko-senjskoj, Šibensko-kninskoj, Splitsko-dalmatinskoj. U planu je i izrada priručnika za provođenje metode „Žive knjižnice“ u školama te organizacijama zainteresiranim za ovaj način promicanja i zaštite ljudskih prava. U PaRiteru na projektima rade Marija Trcol, Petra Čargonja, Tamara Baraba i Tea Vidović (Živa knjižnica u Opatiji, 2016).

Navedeni primjeri pokazuju knjižnice kao inicijatore tema o ljudskim pravima i ključnu posredničku ulogu knjižnica u promicanju i zaštiti ljudskih prava kroz suradnju s civilnim sektorom i javnim institucijama. Primjeri također ukazuju da dominantnu ulogu suradnika u oblikovanju i provođenju tih aktivnosti imaju organizacije civilnog društva te da knjižnice postaju centri za socijalnu integraciju, cjeloživotno učenje i prevenciju društvene isključenosti.

5. Zaključak

Suradnja narodnih knjižnica s civilnim društvom i javnim sektorom – uključujući kulturne, obrazovne, znanstvene i druge institucije – prema našem mišljenju i radnom iskustvu, vrlo je važan čimbenik za učinkovito djelovanje u zaštiti i promicanju ljudskih prava. Upravo položaj knjižnice kao karike koja nedostaje između organizacija civilnog društva, javnih institucija i građana ima za cilj potaknuti njihovo snažnije povezivanje s različitim društvenim akterima u zajedničkom naporu zaštite i promocije ljudskih prava, pri čemu knjižnice preuzimaju ulogu pokretača suradnje. To uključuje aktivaciju zajednice, podizanje svijesti i unaprjeđenje obrazovanja u području promicanja i zaštite ljudskih prava.

Narodne knjižnice u Hrvatskoj trenutačno imaju važnu, ali sporadičnu ulogu u promicanju ljudskih prava. Ipak njihova otvorenost i dostupnost svim građanima otvara im mogućnost da postanu puno aktivniji akteri u povezivanju građana, organizacija civilnog društva i javnih ustanova. U tom kontekstu knjižnice imaju značajan potencijal za proširenje svoje uloge, osobito u svjetlu globalnih izazova poput migracija, digitalizacije i rastuće društvene nejednakosti. Stoga, kako bi zadržale svoju relevantnost i ostale dostupne svim građanima, osobito ranjivim skupinama, narodne hrvatske knjižnice trebaju se prilagoditi globalnim promjenama i proaktivno razvijati svoju ulogu u promicanju ljudskih prava i izgradnji inkluzivnijeg, pravednijeg i odgovornijeg društva.

Međunarodne i lokalne smjernice te primjeri dobre prakse potvrđuju da narodne knjižnice mogu uspješno surađivati s organizacijama civilnog društva i javnim institucijama u podizanju svijesti o ljudskim pravima. Daljnjim razvijanjem programa usmjerenih na edukaciju građana o njihovim pravima i obvezama te osiguravanjem široke pristupačnosti relevantnih izvora informacija, knjižnice bi mogle sustavno preuzeti ulogu posrednika između civilnog društva, javnog sektora i građana u području ljudskih prava. Pozicioniranjem kao subjekata koji kontinuirano potiču i provode suradnje, knjižnice bi dodatno učvrstile svoj status ključnih društvenih institucija koje promiču temeljne vrijednosti poput demokracije i ljudskih prava.

Tema knjižnica kao posrednika između organizacija civilnog društva, javnih institucija i građana u području ljudskih prava otvara niz dodatnih relevantnih pitanja koja zahtijevaju daljnja istraživanja. Važno je, primjerice, provesti dodatnu temeljitu kritičku analizu postojećih znanstvenih publikacija, teorija, smjernica i uputa u području knjižničarstva, kao i zakonodavnih okvira koji reguliraju odnos knjižnica i ljudskih prava kako u Hrvatskoj tako i na međunarodnoj razini. Osim teorijske razrade, potrebno je izraditi konkretne preporuke za praktične aktivnosti koje bi knjižnice mogle implementirati kako bi sustavno i planski preuzele posredničku ulogu. To uključuje donošenje uputa i smjernica na temelju kojih bi se osmislili programi i inicijative za poticanje suradnje knjižnica s organizacijama civilnog društva i javnim institucijama u području ljudskih prava. Također je važno razmotriti ulogu javnih politika u poticanju takve povezanosti odnosno institucionalnu podršku i odgovornost države i Europske unije u osiguravanju uvjeta za suradnju što je nesumnjivo vrijedna tema za buduća istraživanja. Jedan od ključnih aspekata te teme odnosi se i na profesionalno osposobljavanje knjižničnog osoblja. Kako bi knjižnice mogle učinkovito provoditi aktivnosti u području ljudskih prava, nužno je razviti posebne edukacijske programe koji će im omogućiti stjecanje dodatnih kompetencija kako bi mogli kvalitetno odgovoriti na potrebe zajednice u kojoj djeluju.

LITERATURA

- Aleksandrijski manifest (2006). Aleksandrijski manifest o knjižnicama: informacijsko društvo na djelu. *HKD Novosti* 31: 24. (prevela I. Kranjec). [citirano: 2024–06–21]. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/datoteke/176.pdf>
- Antolović, J. (2010). *Organizacija i kultura*. Zagreb: Hadrian.
- Bežovan, G. i J. Matančević (2017). *Civilno društvo i pozitivne promjene*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bestiario immaginato (2024). Gradska knjižnica Pula. *Bestiario immaginato*. [citirano: 2024–02–12]. Dostupno na: <https://www.gkc-pula.hr/hr/o-nama/sredisnja-knjiznica-talijana/bestiario-immaginato/>
- Bežovan, G. i S. Zrinščak (2007). *Civilno društvo u Hrvatskoj*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk: Hrvatsko sociološko društvo.
- Canivez, P. (1999). *Odgojiti građanina?* Zagreb: Durieux.
- Colbert, F. (2010). *Marketing u kulturi i umetnosti*. Beograd: Clio.
- CryptoParty (2022). [citirano: 2024–03–03]. Dostupno na: <https://www.cryptoparty.in/newcastle>
- Cultural institution (s. a.). *Law insider*. [citirano: 2024–06–25]. Dostupno na: <https://www.lawinsider.com/dictionary/cultural-institution>
- Cvitković, A.; A. Herceg-Mićunović i I. Freškura (2023). Potencijali razvitka manjih mjesta i gradova promicanjem knjige i čitanja. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 66, 1: 177–199. <https://doi.org/10.30754/vbh.66.1.1057>
- Deklaracija (2009). Opća deklaracija o ljudskim pravima. *Narodne novine* 12, 143. [citirano: 2024–09–19]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html
- Dömsödy, A.; M. Patak i V. Kámán (2017) *Acting together for the civil society and the quality education: acting under checked umbrellas*. [citirano: 2024–06–25]. Dostupno na: <https://library.ifla.org/id/eprint/1761/1/140-domsody-en.pdf>
- European agenda for culture (2014). *European agenda for culture: work plan for culture 2011 – 2014: Report on the role of public arts and cultural institutions in the promotion of cultural diversity and intercultural dialogue*. [citirano: 2024–06–20]. https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/201405-omc-diversity-dialogue_en.pdf
- Europska komisija (s. a.). Glavna uprava za obrazovanje i kulturu. Jedinica za kulturnu politiku, raznolikost i međukulturni dijalog. [citirano: 2024–04–22]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/201405-omc-diversity-dialogue_en.pdf
- Europe 2020 (2010). *Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. [citirano: 2024–03–06]. Dostupno na: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

- Gašpar i sur. (2023). Gašpar, I.; M. Krulić Gačan; D. Petrić i A. Škvarić (ur.). Program-ska knjižica. Koprivnica: Knjižnica i čitaonica "Fran Galović" Koprivnica.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of society: outline of the theory of structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Glasgowska deklaracija (2002). Glasgowska deklaracija o knjižnicama, informacijskim službama i intelektualnoj slobodi. *HKD Novosti* 21: 25. [citirano: 2024-02-20]. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/17>
- Gong (2021). Što je i kako djeluje civilno društvo? [citirano: 2024-03-03]. Dostupno na: <https://gong.hr/2021/05/25/sto-je-i-kako-djeluje-civilno-drustvo/>
- Gong (s. a.). [citirano: 2024-03-03]. Dostupno na: [https://gong.hr/tko-smo/sto-je-gong/\(2024-07-21\)](https://gong.hr/tko-smo/sto-je-gong/(2024-07-21)).
- Grad ljudskih prava (2024). Knjižnice grada Zagreba, Knjižnica Kustošija. Grad ljudskih prava. [citirano: 2024-04-07]. Dostupno na: <https://www.kgz.hr/hr/dogadjanja/10?tip=&gdje=100&term=grad+ljudskih+prava&datumod=17.02.2016&datumdo=28.02.2025&vrstaKor>
- Hibert, M. (2018). *Digitalni odrast i postdigitalna dobra*. Zagreb: Multimedijalni institut i Institut za političku ekologiju.
- Howard, M. M. (2011). *Civil society in post-communist Europe*. U: Edwards, M. (ur.). *The Oxford Handbook of Civil Society*. (Str. 134–145). New York: Oxford University Press.
- IFLA (2017). *Member, partner, host: libraries and civil society*. IFLA Library Policy and Advocacy Blog, objavljeno 9. prosinca 2017. [citirano: 2024-06-25]. Dostupno na: <https://blogs.ifla.org/lpa/2017/12/09/member-partner-host-libraries-and-civil-society/>
- Lakuš, J. i K. Baričević (2023). Tjedan zabranjenih knjiga u hrvatskim narodnim knjižnicama. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 66, 1: 73–103. <https://doi.org/10.30754/vbh.66.1.1029>
- Luckily, there is the library (2019). Council for Public Libraries. *Luckily, there is the library! the way forward for public libraries 2021–2025*. [citirano: 2024-04-16]. Dostupno na: <https://naple.eu/mdocs-posts/lucikly-there-is-the-library-the-way-forward-for-public-libraries-2021-2025/>
- Mićanović, M. (ur.) (2011). *Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu „Živimo zajedno jednaki u dostojanstvu“*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje. [citirano: 2024-04-17]. Dostupno na: <https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/datoteke/medjulturni-dijalog-web-1536911268.pdf>
- Nacrt strategije hrvatskog knjižničarstva 2016. – 2020. (2015). [citirano: 2024-03-03]. Dostupno na: <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=1850>
- Oeiraški manifest (2003). Oeiraški manifest: Pulman plan za E-Europu. *HKD Novosti* 22/23, 26–28. (lipanj 2003). [citirano: 2024-12-10]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/19>.

- Organizacija civilnog društva (s. a.). European Union. EUR-Lex. *Organizacija civilnog društva*. [citirano: 2025–02–10]. Dostupno na: [https://eur-lex.europa.eu/HR/legal-content/glossary/civil-society-organisation.html#:~:text=Organizacija%20civilnog%20dru%C5%A1tva%20jest%20organizacijska,upravljanju%20Europskom%20unijom%20\(EU\)](https://eur-lex.europa.eu/HR/legal-content/glossary/civil-society-organisation.html#:~:text=Organizacija%20civilnog%20dru%C5%A1tva%20jest%20organizacijska,upravljanju%20Europskom%20unijom%20(EU))
- Pilaš, I. i A. Kovačević (2018). Uloga informacijskog centra – otvorenost knjižnice korisnicima. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 61, 2: 453–465. [citirano: 2024–09–24]. Dostupno na: <https://izdanja.hkdrustvo.hr/casopisi/vbh/article/view/709>
- Prava čovjeka (s. a.). Hrvatska enciklopedija. Mrežno izdanje. *Prava čovjeka*. [citirano: 2024–09–19]. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49981>
- Putnik, M. (2019). *Knjižnice i kulturna različitost: uloga narodnih knjižnica u promicanju interkulturnih vrijednosti u Republici Hrvatskoj*: doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Let freedom read! *Bez uveza* 3, 4. [citirano: 2024–09–23]. Dostupno na: <https://sites.google.com/view/bez-uveza/arhiva-brojeva/god-3-br-42023/tjedan-zabranjenih-knjiga-2023-let-freedom-read>
- Public Libraries Act (1492/2016). (2016). [citirano: 2024–09–19]. Dostupno na: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2016/en20161492>
- Ramírez-Ordóñez, D.; L. Ramírez-Ordóñez (2017). *El trabajo con asociaciones bibliotecarias en Colombia: una mirada desde organizaciones de la sociedad civil*. [citirano: 2024–06–25]. Dostupno na: <https://library.ifla.org/id/eprint/1756/1/140-ramirez-es.pdf>
- Sabolović-Krajina, D. (2018). Socijalna isključenost u kontekstu kritičkog knjižničarstva = Social Exclusion in the Context of Critical Librarianship. U: S. Sabolović-Krajina, (ur.) (2018). *Socijalno inkluzivne knjižnične usluge* (str. 41–48). Koprivnica: Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“.
- Spajić-Vrkaš i sur. (2004). Spajić-Vrkaš, V.; I. Stričević; D. Maleš i M. Matijević. *Poučavati prava i slobode: priručnik za učitelje osnovne škole: s vježbama za razrednu nastavu*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo.
- Sparanese, A. (2008). Activist librarianship: heritage or heresy?. U: Lewis, A. (ur.). *Questioning library neutrality: essays from progressive librarian*. (Str. 67–71). Duluth, Minnesota: Library Juice Press.
- Socijalno-inkluzivni-programi (2024). Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica. *Socijalno-inkluzivni-programi*. [citirano 2024–02–12]. Dostupno na: <https://www.knjiznica-koprivnica.hr/wp-content/uploads/2021/01/Socijalno-inkluzivni-programi.pdf>
- Šućur, Z. (2018). Socijalna isključenost i socijalna pravednost = Social exclusion and social justice. U: S. Sabolović-Krajina, (ur.) (2018). *Socijalno inkluzivne knjižnične usluge*. (Str. 29–32). Koprivnica: Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“.

- Tomljenović, A. (2022). *Budimo dom jedni drugima*. [citirano: 2024–11–12]. Dostupno na: <https://booksa.hr/razgovori/intervju/budimo-dom-jedni-drugima>
- UN-a Agenda (2015). Ujedinjeni narodi. *Promijenimo naš svijet: Agenda 2030. za održivi razvoj*. [citirano: 2024–12–11]. Dostupno na: <https://mvpe.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/globalne-teme/odrzivi-razvoj/22706>
- UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice (1994). Prevela A. Horvat. [citirano: 2024–04–16]. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm
- Ustanova (s. a.). Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Ustanova*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025. [citirano: 225–02–13]. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/ustanova>.
- Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (1992). *Narodne novine* NN 34/1992–896. [citirano: 2024–09–19]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_06_34_896.html
- Zakon o ustanovama: Pročišćeni tekst zakona (2023). *Narodne novine* NN 76/93, 29/97, 47/99, 35/08, 127/19, 151/22. [citirano: 2024–09–19]. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/313/Zakon-o-ustanovama>
- Zakon u udrugama (2023). *Narodne novine* 74/14, 70/17, 98/19, 151/22. [citirano: 2024–09–19]. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/64/Zakon-o-udrugama>
- Živa knjižnica u Opatiji (2016). [citirano: 2024–12–11]. *Pariter*. Dostupno na: <https://pariter.hr/ziva-knjiznica-u-opatiji/>

